

رفتار مسئولانه‌ی محیط‌زیستی گردشگران پارک جنگلی طاق‌بستان: جایگاه گونه‌های ارزشی

منیژه لطفوی^۱، لاله صالحی^{۲*}، فیض‌الله منوری‌فرد^۳

(دریافت: ۱۴۰۲/۰۶/۱۳؛ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۹/۱۱)

چکیده

رفتارهای مسئولانه‌ی محیط‌زیستی افراد که به‌طور عمیقی ریشه در ارزش‌های آن‌ها دارد به‌عنوان مهم‌ترین عامل پایداری محیط‌زیستی شناخته شده است. با این حال، از یک‌سو نظرات درباره‌ی ابعاد رفتار مسئولانه‌ی محیط‌زیستی پراکنده است و از سوی دیگر پژوهش‌ها در ایران درباره‌ی نقش گونه‌های مختلف ارزشی در تبیین این رفتار بسیار نادر است؛ بنابراین، هدف این پژوهش در گام نخست تدوین ابزاری برای ارزیابی رفتار مسئولانه‌ی محیط‌زیستی با توجه به ابعاد آن در میان گردشگران پارک جنگلی طاق‌بستان و سپس تدوین مدلی ارزش‌بنیان برای تقویت این رفتار بود. روش نمونه‌گیری از نوع تصادفی ساده در دو سایت غربی و شرقی پارک بود ($n=300$). ابزار گردآوری داده‌ها پرسشنامه‌ی محقق-ساخته و مبتنی بر سوابق پژوهشی بود که روایی و پایایی آن با استفاده از شاخص‌های ضریب پایایی ترکیبی، آلفای کرونباخ، میانگین واریانس استخراجی و میانگین واریانس تسهیم شده برای بخش‌های مختلف تأیید شد. داده‌ها در محیط نرم‌افزارهای IBM-SPSS^{Ver22} و Smart-PLS 3.0 مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت. یافته‌ها نشان داد که گونه‌های ارزشی به شکل یکسان بر رفتار مسئولانه‌ی محیط‌زیستی گردشگران اثر نمی‌گذارند و نحوه‌ی اثرگذاری آن‌ها علاوه بر تفاوت از نظر شکلی، از مسیرهای مختلف است. با این حال، گونه‌ی ارزشی توجه به ماورای خود مهم‌ترین گونه‌ی هدایت‌کننده‌ی رفتار مسئولانه‌ی محیط‌زیستی گردشگران و گونه‌ی ارزشی توجه به تعالی خود مهم‌ترین گونه‌ی ارزشی بازدارنده‌ی آن بود. درنهایت، یافته‌های پژوهش نشان داد که متغیرهای پژوهش در مجموع ۸۵/۷ درصد از واریانس متغیر رفتار مسئولانه‌ی محیط‌زیستی را تبیین می‌کنند. شاخص افزونگی مقدار متقابل نیز حاکی از قدرت بالای مدل ارائه شده در پیش‌بینی رفتار مسئولانه‌ی محیط‌زیستی بود.

واژه‌های کلیدی: نظریه‌ی فعال‌ساز هنجار، توسعه‌ی پایدار مقاصد گردشگری، تناقض در گونه‌های ارزشی، آگاهی از پیامدهای رفتاری.

^۱ دانش‌آموخته کارشناسی ارشد ترویج و آموزش کشاورزی پایدار و منابع طبیعی، پردیس کشاورزی و منابع طبیعی، دانشگاه رازی، کرمانشاه، ایران.

^۲ استادیار گروه ترویج و آموزش کشاورزی، پردیس کشاورزی و منابع طبیعی، دانشگاه رازی، کرمانشاه، ایران.

^۳ پسادکترای آموزش کشاورزی و مدرس دانشگاه رازی، کرمانشاه، ایران.

* نویسنده‌ی مسئول، پست الکترونیک: Lsalehi@razi.ac.ir

پیوند بین انسان و طبیعت تاریخچه‌ای بسیار طولانی به قدمت خلقت بشر دارد. محیط‌زیست یک ذخیره‌ی حیاتی باورنکردنی است که نابودی یک حلقه از آن مجازات، پیامدها و بحران‌های جبران‌ناپذیری به‌بار می‌آورد. با این‌وجود، فعالیت‌های ناپایدار انسانی هر روز بخشی از این محیط را تحت تأثیر و تخریب قرار می‌دهد؛ به‌طوری‌که تأثیر انسان بر محیط‌زیست هرگز در طول تاریخ بشر بیشتر از حد کنونی نبوده است (Bouman *et al.*, 2020; Li *et al.*, 2018). تخریب پارک‌های جنگلی نیز از این قاعده‌ی کلی مستثنی نبوده و گردشگران از طریق شکستن درختان، درختچه‌ها، بوته‌ها و رها کردن زباله‌ها در حیات وحش و آتش زدن این سرمایه‌های طبیعی ارزشمند ضربه‌ای مهلک بر حیات آن‌ها وارد می‌آورند (Giuseffi, 2011). در تأیید این امر، گزارش‌های سازمان جنگل‌ها، مراتع و آبخیزداری در سال ۱۴۰۰ حاکی از آن است که سالانه به‌طور متوسط حدود ۱۸ هزار هکتار از منابع طبیعی کشور دچار آتش‌سوزی می‌شوند و سهم جنگل‌ها از آن حدود ۳۰ درصد است. این حجم از تخریب در حالی روی می‌دهد که پارک‌های جنگلی نه‌تنها به حفاظت از اکوسیستم‌های طبیعی بلکه به توسعه‌ی جوامع محلی و حتی ملت‌ها از نظر اقتصادی و از طریق جذب گردشگر کمک شایان توجهی می‌کنند (Mäntymaa *et al.*, 2021; Nugroho & Numata, 2022). به‌عنوان مثال، بر اساس گزارش «سازمان پارک‌های ملی کره‌ی جنوبی» طی سال‌های ۲۰۰۹ تا ۲۰۱۱ این پارک‌ها تأثیر اقتصادی ۱/۴۶ میلیارد دلاری بر اقتصاد محلی و ۷۰۵ میلیون دلاری بر ارزش‌افزوده داشته‌اند. افزون بر این، این پارک‌ها موجب اشتغال ۲۸۳۳۳ نفر در این کشور شده‌اند و درآمد مردم به‌موجب افزایش گردشگران از ۰/۷۸ میلیون دلار در سال ۲۰۱۱ به ۳۵/۳ میلیون دلار در سال ۲۰۲۰ رسیده است (Song *et al.*, 2021).

با این حال، رفتارهای غیرمسئولانه‌ی گردشگران در برخورد با طبیعت که به‌طور عمیقی ریشه در ارزش‌ها و جهت‌گیری‌های ارزشی آن‌ها دارد، اثرات مخربی بر این سرمایه‌های طبیعی داشته است (Gkargkavouzi *et al.*, 2019; Han, 2021; Su *et al.*, 2020; Yue *et al.*, 2020). ارزش‌ها معیارهایی هستند که افراد برای گزینش و توجیه فعالیت‌هایشان از آن‌ها استفاده می‌کنند (Ateş, 2020; Gkargkavouzi *et al.*, 2019). در واقع، ارزش‌ها چراغ‌هایی راهنما در زندگی یک فرد و یا نهاد اجتماعی هستند که پایه‌ی باورها، نگرش‌ها و رفتارهای آن‌ها را تشکیل می‌دهند (Munanura & Kline, 2023; Zhang *et al.*, 2020). بنابراین، یکی از اولین و درعین‌حال مهم‌ترین اقداماتی که برای پیشگیری از تخریب منابع طبیعی و از جمله پارک‌های جنگلی می‌توان انجام داد، تقویت رفتار مسئولانه‌ی گردشگران در قبال محیط طبیعی (شامل پارک‌های جنگلی) از طریق تقویت ارزش‌های حفاظت محیط‌زیستی آن‌ها است (Ahmad *et al.*, 2020; Dunlap *et al.*, 2019; Shin *et al.*, 2022; van Riper *et al.*, 2019). اما نکته‌ی بنیادین درباره‌ی ارزش‌ها آن است که ساختار ارزش‌ها برای افراد، گروه‌ها و فرهنگ‌های مختلف اجتماعی از هم متفاوت است (Axsen & Kurani, 2013) و بدون شناخت این تفاوت‌ها و مهم‌ترین گونه‌های ارزشی پیش‌بینی‌کننده‌ی رفتار مسئولانه‌ی محیط‌زیستی در میان جوامع و حتی گروه‌های مختلف اجتماعی نمی‌توان انتظار ایجاد تغییرات رفتاری معنی‌دار برای حفاظت از محیط‌زیست داشت.

به همین دلیل، طیف وسیعی از پژوهش‌ها در کشورهای مختلف به بررسی جایگاه گونه‌های ارزشی در تبیین رفتارهای مسئولانه‌ی محیط‌زیستی پرداخته‌اند و هر یک بر اهمیت گونه‌ی خاصی از ارزش‌ها در تبیین رفتار تأکید داشته‌اند (Ahmad *et al.*, 2020; Axsen & Kurani, 2013; Bouman *et al.*, 2020; Caracciolo *et al.*, 2016; Kostina *et al.*, 2015; Russo *et al.*, 2022; Shin *et al.*, 2022). آن‌ها به‌طور کلی نشان داده‌اند که رفتارهای مسئولانه‌ی محیط‌زیستی با فقدان ارزش‌های خوداتکایی (موفقیت و قدرت) و وجود ارزش‌های خیرخواهی (تمایل به کاهش اثرات زیست‌محیطی در جامعه محلی) و جهان‌گرایی (اجتناب از اثرات جهانی بر زیست‌بوم و مردم) در ارتباط هستند (Amrutha & Geetha, 2020; Lee & Jan, 2015; Schwartz, 2007; Urien & Kilbourne, 2011). با این حال، پژوهش‌ها در این خصوص در ایران بسیار محدود است که از مهم‌ترین آن‌ها می‌توان به پژوهش نعیمی و همکاران (۱۳۹۷) اشاره کرد. هرچند آن‌ها به‌طور ویژه گونه‌های ارزشی را مورد توجه قرار نداده‌اند اما با بهره‌گیری از نظریه‌ی هنجار-باور-ارزش نشان دادند که ارزش‌ها از طریق اثرگذاری بر نگرش‌ها و اخلاق محیط‌زیستی بر رفتار حفاظت از محیط‌زیست اثرگذارند. با این حال، آن‌ها مشخص نکرده‌اند که کدام گونه‌های ارزشی از اهمیت بیشتری در تبیین این رفتارها برخوردارند و اثر ارزش‌ها را به شکلی کلی ارائه داده‌اند. در پژوهشی دیگر، عابدی سروستانی (۱۳۹۴) سه گونه‌ی ارزشی انسان‌محوری، زیست‌بوم‌محوری و خدامحوری را بر اساس ویژگی‌های جمعیت‌شناختی (جنسیت، تأهل و سطح تحصیلات) مقایسه کرده است و با استفاده از رگرسیون خطی نشان داد که ارزش‌های زیست‌بوم‌محوری و خدامحوری به‌طور معنی‌داری بر رفتارهای محیط‌زیستی اثرگذارند. خلاصه‌ی اساسی

پژوهش ایشان این است که اثرگذاری ارزش‌ها بر رفتار را به شکل مستقیم در نظر گرفته است درحالی‌که طبق مدل سلسله‌مراتب رفتار انسان، اثر ارزش‌ها بر رفتار به شکل غیرمستقیم و از طریق اثرگذاری بر سایر متغیرهای شناختی مانند باورهای بنیادین، نگرش‌ها و تمایل‌های رفتاری است (Fulton et al., 1996). سنگنجان و همکاران (۱۴۰۰) نیز نقش ارزش‌ها در هدایت رفتارهای محیط‌زیستی دامداران را مورد بررسی قرار داده‌اند و نشان دادند که ارزش‌ها رابطه‌ی معنی‌داری با رفتار محیط‌زیستی ندارند. پژوهش آن‌ها نیز همانند سایر پژوهش‌های انجام شده اثر ارزش‌ها را به‌طور کلی مورد بررسی قرار داده و تفاوتی بین گونه‌های ارزشی قائل نشده است. از این‌رو، اجرای پژوهشی که به‌طور ویژه به بررسی نقش گونه‌های مختلف ارزشی در تبیین رفتار مسئولانه‌ی محیط‌زیستی بپردازد، اجتناب‌ناپذیر است. پژوهش حاضر با تلفیق نظریه‌های فعال‌ساز هنجار (Norm Activation theorizes) و هنجار-باور-ارزش (نگاره‌ی ۱) و با تأکید بر عوامل درونی این نظریه‌ها تلاش می‌کند که این خلأ پژوهشی را پر کند و از این طریق به برنامه‌ریزی‌ها برای توسعه‌ی پایدار مقاصد گردشگری یاری رساند.

رفتار مسئولانه‌ی محیط‌زیستی گردشگران به مجموعه‌ای از رفتارهای انجام شده توسط گردشگران اشاره دارد که هدف آن کاهش اثرات منفی بر محیط‌زیست و استفاده‌ی پایدار از منابع در مقاصد گردشگری است (Liu et al., 2022). چنین رفتارهایی که نتیجه‌ی تعامل انسان‌ها با طبیعت از طریق فعالیت‌های گردشگری است، غالباً از اهمیتی حیاتی برای پایداری محیط‌زیستی و پایداری اقتصادی مقاصد گردشگری برخوردارند و دارای ابعاد مختلفی است. این رفتار ترکیبی از رفتارهای قانونی، رفتارهای سرمایه‌گذاری، رفتارهای فردی، رفتارهای پایدار، رفتارهای حفاظت محیط‌زیستی و رفتارهای دوست‌دار محیط‌زیست است (Juvan & Dolnicar, 2016). با این حال، کیو و ژو (Qiu & Zhou, 2017) رفتار مسئولانه‌ی محیط‌زیستی را شامل چهار نوع رفتار می‌دانند: انطباق، مصرف، حفظ و ارتقای حفاظت از محیط‌زیست. بر مبنای این پژوهش، یو و همکاران (Yue et al., 2020) در یک دسته‌بندی منسجم، رفتار مسئولانه‌ی محیط‌زیستی را به‌عنوان رفتاری تعریف کردند که تمرکز آن بر رفتار داوطلبانه و فراتر از شرح وظایف افراد بوده و شامل رفتار طرفدارانه، رفتار نگران و رفتار قابل توجه است. رفتار طرفدارانه به اقدامات گردشگران برای حفاظت از محیط‌زیست و به حداقل رساندن اثرات منفی بر جهان طبیعی و ساخته‌شده اشاره دارد (Brick et al., 2017; Lange & Dewitte, 2019; Markle, 2013). رفتار نگران بر نگرش مثبت گردشگران نسبت به حفظ محیط‌زیست از طریق اقدامات غیرمستقیم مانند تلاش برای تدوین قوانین و حمایت مادی و معنوی از انجمن‌های مردم‌نهاد طرفدار محیط‌زیست تمرکز دارد (Amerigo et al., 2012). در نهایت، رفتار قابل توجه بر رفتارهای حوزه‌های خصوصی و عمومی زندگی گردشگران مانند عدم استفاده از وسایل نقلیه‌ی موتوری برای سفر به مقصد گردشگری و یا تشویق دیگران به حفاظت از محیط‌زیست در پارک‌های جنگلی اشاره دارد و تمرکز آن بر تغییر فرهنگی است (Juvan & Dolnicar, 2016; Lee et al., 2013).

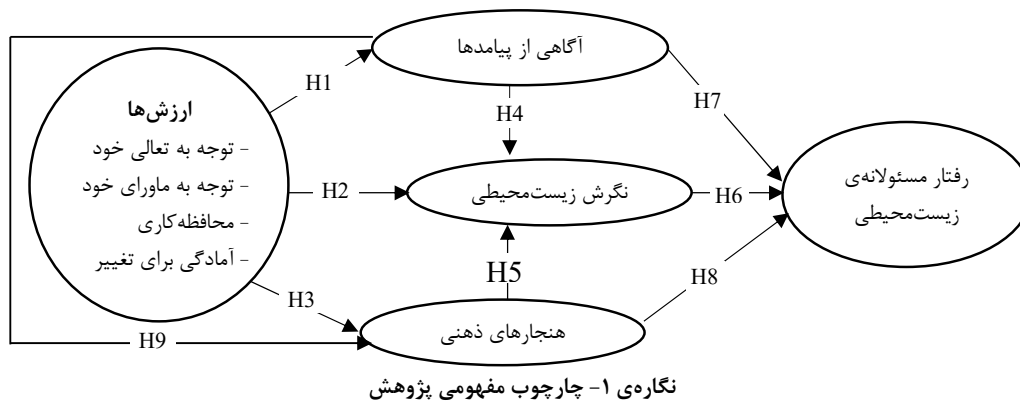
رفتارهای مسئولانه‌ی محیط‌زیستی در تعدادی از پژوهش‌ها به‌صراحت در ارتباط با ارزش‌ها قرار دارند (Grúňová et al., 2019; Schwartz & Bardi, 1997; Shin et al., 2022; Stern et al., 1995). تلاش این حوزه از پژوهش‌ها از زمان به وجود آمدن در جهت شناسایی رابطه‌ی بین جهت‌گیری‌های ارزشی و نیت رفتاری و نقش ارزش‌ها، باورها و هنجارهای ذهنی در رفتارهای پایدار محور بوده است. آن‌ها نشان داده‌اند که ارزش‌ها به دلیل ماهیت فرا-موقعیتی خود، پیش‌بینی‌کننده‌هایی قوی برای رفتارهای انسانی در همه‌ی زمینه‌ها هستند (Manfredo et al., 2017; Shin et al., 2022)؛ اما با توجه به ماهیت متناقض ارزش‌ها، یک فرد نمی‌تواند همه‌ی گونه‌های ارزشی را به‌طور هم‌زمان برای انجام رفتارهای مسئولانه‌ی محیط‌زیستی مورد توجه قرار دهد. در تأیید این امر، پژوهش‌ها نشان داده‌اند که رفتارهای مسئولانه‌ی محیط‌زیستی با فقدان ارزش‌های خودخواهی (توجه به تعالی خود و آمادگی برای تغییر) و وجود ارزش‌های جهان‌گرایی (توجه به ماورای خود و محافظه‌کاری) در ارتباط هستند (Amrutha & Geetha, 2020; Lee & Jan, 2015; Schwartz, 2007; Urien & Kilbourne, 2011).

نقده‌ی که بر این یافته‌ها بر اساس نظریه‌ی عمومی ارزش‌های شوارتز و باردی (Schwartz & Bardi, 1997) وجود دارد این است که اثر ارزش‌های خودخواهانه بر رفتارهای مسئولانه‌ی محیط‌زیستی همواره نمی‌تواند منفی باشد و نحوه‌ی اثرگذاری آن‌ها تابعی از عوامل محیطی است. به‌عنوان مثال، هنگامی که حفظ محیط‌زیست با منافع شخصی افراد پیوند خورده باشد این ارزش‌ها می‌توانند عاملی قوی برای هدایت رفتارهای مسئولانه‌ی محیط‌زیستی باشند. نکته‌ی اساسی دیگر در رابطه‌ی بین ارزش‌ها و رفتار مسئولانه‌ی محیط‌زیستی با توجه به نظریه‌های رفتار برنامه‌ریزی‌شده و هنجار-باور-ارزش این است که ارزش‌ها به‌تنهایی و به‌طور مستقیم همه‌ی

رفتار مسئولانه‌ی محیط زیستی گردشگران پارک جنگلی طاق‌بستان: جایگاه گونه‌های ارزشی

رفتار را تبیین نمی‌کنند، بلکه اثر آن‌ها به‌طور غیرمستقیم و از طریق هنجارهای ذهنی، آگاهی از پیامدها و نگرش‌های محیط‌زیستی است (Bouman et al., 2020; Esfandiar et al., 2022; He et al., 2022; Qiu et al., 2022).

نظریه‌های فعال‌ساز هنجار بیان می‌دارند که رفتار مسئولانه‌ی محیط‌زیستی از نوعی تعهد اخلاقی نسبت به حفاظت از چیزهای با ارزش سرچشمه می‌گیرد (Landon et al., 2018). این نظریه مبتنی بر آگاهی گردشگران از پیامدهای ناشی از اجرای یک رفتار بر محیط‌زیست است و بر این فرض استوار است که آگاهی از یک مشکل و نگرانی درباره‌ی آن، مقدمه‌ی رفتار مسئولانه است. هنگامی که یک فرد از پیامدهای نامطلوب یک رفتار بر دیگران و بر محیط آگاه باشد (آگاهی از پیامدها) و مسئولیت آن را به خود نسبت دهد (انتساب مسئولیت)، یک هنجار ذهنی در این‌باره فعال می‌شود که نتیجه‌ی آن انجام رفتارهای مسئولانه‌ی محیط‌زیستی است (Ahmad et al., 2020; Confente & Scarpi, 2021; De Groot et al., 2021; Gao et al., 2017; Thøgersen, 2006). در تأیید این امر، پژوهش‌ها نشان داده‌اند که داشتن هنجارهای ذهنی قوی برای حفاظت از محیط‌زیست نقشی حیاتی در پیش‌بینی رفتار مسئولانه‌ی محیط‌زیستی دارند (Doran & Larsen, 2016; Joanes, 2019; Kim & Seock, 2019). در واقع، هنجارهای ذهنی، قوانین یا استانداردهایی برای انجام رفتارهای فردی هستند و به‌عنوان قطب‌نمایی درونی برای انجام کارهای اخلاقی عمل می‌کنند (Thøgersen, 2006). پژوهش‌های میدانی نشان داده‌اند که هنجارهای ذهنی و آگاهی از پیامدها علاوه بر اثرگذاری مستقیم بر رفتارهای مسئولانه‌ی محیط‌زیستی، به‌طور غیرمستقیم و از طریق تقویت نگرش‌های محیط‌زیست‌گرایانه نیز آن را پیش‌بینی می‌کنند (De Leeuw et al., 2015; Esfandiar et al., 2019; Farrow et al., 2017; Helfferich et al., 2023).

روش پژوهش

این پژوهش از نظر ماهیت از نوع پژوهش‌های کمی است که داده‌های آن در یک زمان مشخص و از طریق پیمایش گردآوری شده است. با توجه به این‌که یافته‌های آن به مدیریت رفتار گردشگران و حفظ منابع طبیعی یاری می‌رساند، از نوع پژوهش‌های کاربردی است. جامعه‌ی آماری پژوهش شامل گردشگران پارک جنگلی طاق‌بستان (بخش غربی و شرقی) در بازه‌ی زمانی اول خرداد تا پایان تیرماه ۱۴۰۱ بود (طبق آمار رسمی ارائه شده از سوی سازمان گردشگری و میراث فرهنگی استان کرمانشاه، به‌طور متوسط حدود ۷۰۰۰ گردشگر در ماه از این پارک بازدید می‌کنند). حجم نمونه از طریق محاسبه‌ی واریانس متغیر وابسته (رفتار مسئولانه‌ی محیط‌زیستی گردشگران) و استفاده از فرمول کوکران تعیین شد (n= ۲۸۹). فرایند نمونه‌گیری این‌گونه بود که سه دستیار پژوهشی به‌همراه اعضای تیم پژوهش در دو سایت غربی و شرقی پارک به‌طور مساوی تقسیم شدند و پس از کسب موافقت گردشگران برای پاسخگویی به پرسش‌ها، اقدام به گردآوری داده‌ها از میان گروه‌های مختلف اجتماعی کردند؛ به‌طوری‌که از همه‌ی اقشار جامعه در نمونه‌ی آماری وجود داشته باشد. بدین ترتیب، ۳۰۰ پرسشنامه تکمیل و در محیط نرم‌افزارهای IBM-SPSS_{ver22} و Smart-PLS 3.0 مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت. جدول (۱) ویژگی‌های جمعیت‌شناختی نمونه‌ی آماری را نشان می‌دهد.

جدول ۱- ویژگی‌های جمعیت‌شناختی پاسخگویان

ویژگی‌ها	فراوانی	درصد	ویژگی‌ها	فراوانی	درصد
جنسیت	مرد	۱۴۸	دانش‌آموز	۳	۱
	زن	۱۵۲	دانشجو	۲۶	۸/۷
سن	≤ ۳۵	۱۷۳	استخدام دولت	۳۱	۱۰
	> ۳۵	۱۲۷	آزاد	۱۲۰	۴۰
تحصیلات	زیر دیپلم	۳۶	خانهداری	۴۲	۱۴
	دیپلم	۱۰۵	بیکار	۷۸	۲۶
تحصیلات	فوق دیپلم	۴۳	تعداد اعضای خانوار	≤ ۳	۲۶/۳
	لیسانس	۶۲		۴-۵	۶۳
	فوق لیسانس	۱۹		≥ ۶	۱۰/۷
	دکتری	۵			

به‌منظور آزمون مدل مفهومی پژوهش به‌صورت تجربی از مدل معادله‌های ساختاری (SEM) بهره گرفته شد. برای استفاده از مدل معادله‌های ساختاری، حداقل باید دو شرط برقرار باشد: (۱) نرمال بودن داده‌ها؛ و (۲) عدم وجود هم‌خطی بین متغیرهای پژوهش. این شروط با استفاده از آزمون کلموگروف-اسمیرنوف (این آزمون برای متغیرهای پژوهش نباید معنی‌دار شود)، آماره‌های نسبت چولگی و کشیدگی به خطای استاندارد (مقدار آن باید بین ۲- تا ۲+ باشد) و آماره‌ی تحمل و عامل تورش واریانس (VIF) تأیید شد (منوری فرد و علی‌بیگی، ۱۴۰۰). این یافته‌ها در جدول ۲ قابل مشاهده است.

جدول ۲- بروندادهای آماری مربوط به نرمال بودن داده‌ها و عدم وجود هم‌خطی چندگانه بین متغیرهای پژوهش

آماره	نام متغیر	رتبه‌بندی محیط‌زیستی	توجه به تعالی خود	توجه به ماورای خود	محافظة‌کاری	آمادگی برای تغییر	آگاهی از پیامدها	نگرش محیط‌زیستی	هنجارهای ذهنی
۰/۶۴۵	کلموگروف-اسمیرنوف	۰/۱۸۲۲	۰/۴۸۱	۰/۶۴۱	۰/۹۴۹	۰/۷۳۱	۰/۶۶۲	۰/۶۳۷	
۰/۷۹۹	سطح معنی‌داری	۰/۵۰۹	۰/۹۷۵	۰/۸۰۶	۰/۳۲۸	۰/۶۵۸	۰/۷۷۴	۰/۸۱۲	
۱/۰۳۳	چولگی	-۰/۱۸۳۷	۰/۲۵۴	-۰/۷۶۳	-۰/۶۳۱	-۰/۹۵۵	-۰/۲۶۳	-۰/۲۹۳	
-۰/۲۲۹	کشیدگی	-۰/۴۳۶	-۱/۱۳۶	-۰/۵۲۸	-۰/۶۹۶	-۰/۵۰۵	-۱/۲۴۸	-۱/۸۰۵	
۰/۵۵۰	آماره‌ی تحمل	۰/۳۷۷	۰/۴۴۸	۰/۴۹۸	۰/۲۵۶	۰/۱۹۸	۰/۲۳۴		
۱/۸۱۸	عامل تورش واریانس (VIF)	۲/۶۵۰	۲/۲۳۴	۲/۰۱۰	۰/۸۹۸	۴/۹۰۲	۴/۲۷۵		

ابزار گردآوری داده‌ها پرسشنامه‌ای محقق ساخته و مبتنی بر سوابق پژوهشی در چند بخش بود. بخش اول پرسشنامه حاوی ویژگی‌های جمعیت‌شناختی پاسخگویان بود (جدول ۱). در بخش دوم، گونه‌های چهارگانه‌ی ارزشی گردشگران بدین شرح ارزیابی شد: برای ارزیابی گونه‌ی ارزشی «توجه به تعالی خود» و «آمادگی برای تغییر» از پرسشنامه‌ی وندر ویستویزن و سولمز (van der Westhuizen & Solms, 2015)، برای گونه‌ی ارزشی «توجه به ماورای خود» از پرسشنامه‌ی کُدن و همکاران (Choden et al., 2019) و برای گونه‌ی ارزشی «محافظة‌کاری» از پرسشنامه‌ی گراسکمپر و همکاران (Graskemper et al., 2022) استفاده شد. در این بخش از پاسخگویان خواسته شد که با دادن نمره‌ای از یک (کاملاً مخالف) تا پنج (کاملاً موافق) نظر خود را درباره‌ی هر یک از گویه‌ها مشخص کنند. حاصل جمع امتیاز به‌دست‌آمده برای گویه‌های مختلف، امتیاز نهایی هر گونه‌ی ارزشی را مشخص می‌کند و این امتیازها پایه‌ی تجزیه و تحلیل‌های بعدی قرار گرفت. در بخش سوم اقدام به ارزیابی متغیرهای آگاهی از پیامدها، نگرش محیط‌زیستی و هنجارهای ذهنی شد. برای ارزیابی میزان آگاهی از پیامدها از پرسشنامه‌ی کالولی و همکاران (Calculli et al., 2021)، برای ارزیابی نگرش محیط‌زیستی از پرسشنامه‌ی لی و جان (Lee & Jan, 2015) و برای ارزیابی هنجارهای ذهنی از

رفتار مسئولانه‌ی محیط زیستی گردشگران پارک جنگلی طاق‌بستان: جایگاه گونه‌های ارزشی

پرسشنامه‌ی غزالی و همکاران (Ghazali *et al.*, 2019) در قالب طیف پنج‌گزینه‌ای لیکرت بهره گرفته شد. در نهایت، رفتار مسئولانه‌ی محیط‌زیستی گردشگران در سه سطح (رفتار طرفدارانه، رفتار نگران و رفتار قابل توجه یا معنی‌دار) مورد ارزیابی قرار گرفت. برای ارزیابی رفتار طرفدارانه از پرسشنامه‌ی لانگ و دوویت (Lange & Dewitte, 2019)، برای رفتار نگران از پرسشنامه‌ی راتلیف و همکاران (Ratliff *et al.*, 2017) و برای رفتار قابل توجه از پرسشنامه‌ی بونین‌کنتری و همکاران (Buonincontri *et al.*, 2017) استفاده شد. گویه‌های مورد استفاده برای ارزیابی متغیرهای مختلف پژوهش در جدول‌های ۳ و ۴ قابل مشاهده است.

جدول ۳- بار عاملی نشانگرها به همراه شاخص‌های روایی و پایایی متغیرهای پنهان پژوهش

متغیر (منبع)	نشانگر	میانگین از ۵	بار عاملی	AVE	CR	α	rho-A
van der Westhuizen & (خود (توجه به تعالی خود (Solms, 2015	برای به دست آوردن چیزهایی که می‌خواهم، اگر لازم باشد قوانین را دور می‌زنم (نادیده می‌گیرم).	۳/۶۹	۰/۸۴۲	۰/۷۶۰	۰/۹۶۹	۰/۹۶۵	۰/۹۶۶
	چیزهای اندکی وجود دارد که موجب اضطراب من می‌شوند.	۳/۵۴	۰/۷۹۸				
	دوست دارم رهبری گروه را به دست بگیرم به جای اینکه نظاره‌گر کارها باشم.	۳/۴۳	۰/۸۶۴				
	حفظ محیط‌زیست تا زمانی مهم است که منافع من به خطر نیفتد.	۳/۵۱	۰/۸۷۰				
	نمی‌توانم ببینم که همسالانم از من بهتر باشند	۳/۶۰	۰/۸۸۹				
	نقش آفرینی در کارهایی که من نقطه‌ی تمرکز باشم را دوست دارم.	۳/۷۲	۰/۹۱۸				
Beierlein <i>et al.</i> , 2016; (خود (Choden <i>et al.</i> , 2019	رفع نیازهای دیگران از اولویت‌های زندگی من است.	۲/۵۳	۰/۹۱۳	۰/۷۴۱	۰/۹۶۹	۰/۹۶۴	۰/۹۷۱
	وفاداری به دوستان و کمک به آن‌ها در حل مشکلاتشان برایم مهم است.	۲/۶۹	۰/۸۷۱				
	به عقاید دیگران حتی اگر با باورهای من در تضاد باشند، احترام می‌گذارم.	۲/۶۳	۰/۸۲۷				
	به افراد ناتوان و ضعیف کمک می‌کنم.	۲/۵۶	۰/۶۸۶				
	دیگر آزاری (چه حیوانات و چه انسان) جزء خط قرمزهای من در زندگی است.	۲/۵۰	۰/۸۹۰				
	سایر موجودات نیز سهمی مساوی با انسان‌ها از طبیعت دارند. انسان نباید طبیعت را به نفع خود تغییر دهد یا خراب کند.	۲/۷۶	۰/۸۹۷				
Graskemper <i>et al.</i> , 2022) (مخاطبه‌کاری	برایم مهم است که در یک محیط امن زندگی کنم.	۴/۴۶	۰/۷۵۶	۰/۷۴۳	۰/۹۷۲	۰/۹۶۸	۰/۹۷۳
	از هر چیزی که به امنیت من و خانواده‌ام آسیب برساند دوری می‌کنم.	۴/۳۱	۰/۹۰۸				
	در مسیری که برایم ناشناخته است (فعالیت‌های کاری و غیره) قدم نمی‌گذارم.	۴/۲۵	۰/۹۱۹				
	پایبندی به سنت‌ها (آداب‌ورسوم نیاکان) برایم از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است.	۳/۸۰	۰/۹۰۷				
	هنجارهای خانوادگی اصلی‌ترین راهنمای من در انجام فعالیت‌ها است.	۳/۶۷	۰/۷۸۵				
	بر این باورم که مردم باید از چیزهایی که به آن‌ها گفته می‌شود اطاعت کنند.	۳/۱۵	۰/۷۶۴				

ادامه جدول ۳

متغیر (منبع)	نشانگر	میانگین از ۵	بار عاملی	AVE	CR	α	rho-A
آمادگی برای تغییر (Graskemper et al., 2022; van der Westhuizen & Solms, 2015)	غافلگیر شدن را دوست دارم و همواره در جستجوی انجام چیزهای جدید هستم.	۳/۴۴	۰/۸۲۷	۰/۷۹۱	۰/۹۸۰	۰/۹۷۸	۰/۹۷۸
	بر این باورم که انسان در طول زندگی باید چیزهای مختلفی را تجربه کند.	۳/۴۱	۰/۹۱۷				
	از انجام کارها به روش‌های معمول (قدیمی) لذت نمی‌برم.	۳/۳۶	۰/۹۰۰				
	گذراندن تعطیلات با دوستانم و به دور از خانواده برایم شادی‌آور است.	۳/۴۲	۰/۸۷۱				
	دوست دارم کارها را به شیوه‌ی خاص خودم انجام دهم.	۳/۴۰	۰/۸۷۲				
	برایم مهم است که خودم درباره‌ی کارهایی که انجام می‌دهم تصمیم بگیرم.	۳/۵۴	۰/۸۷۷				
هیچ‌کاری ذهنی (Ghazali et al., 2019)	علاوه بر دولت‌ها، مردم نیز در قبال حفاظت از محیط‌زیست مسئول‌اند.	۲/۳۳	۰/۸۹۵	۰/۷۲۸	۰/۹۱۲	۰/۸۶۶	۰/۹۱۸
	خود را متعهد به استفاده‌ی بهینه از انرژی (آب، برق و غیره) می‌دانم.	۲/۱۸	۰/۹۳۸				
	هنگامی که به محیط‌زیست آسیب می‌زنم دچار عذاب وجدان می‌شوم.	۲/۱۴	۰/۹۴۶				
	احترام به زمین به معنای احترام به خودمان است.	۲/۰۵	۰/۵۷۹				
نگرش محیط‌زیستی (Lee & Jan, 2015)	انسان حق ندارد که در نظام حاکم بر محیط‌زیست تغییر ایجاد کند.	۲/۹۹	۰/۹۳۱	۰/۸۷۲	۰/۹۵۳	۰/۹۲۶	۰/۹۲۷
	رشد تکنولوژی، محدودیت‌های ناشی از تخریب محیط‌زیست را جبران خواهد کرد (کدگذاری معکوس).	۲/۶۹	۰/۹۴۴				
	طبیعت را میراث پدران و سهم فرزندانم می‌دانم.	۲/۶۷	۰/۹۲۶				
آگاهی از پیامدها (Calcutti et al., 2021)	از تغییرات آب‌وهوایی و پیامدهای ناشی از آن آگاهم.	۳/۲۱	۰/۸۷۲	۰/۸۵۲	۰/۹۴۵	۰/۹۱۲	۰/۹۱۲
	دخالت انسان در طبیعت موجب انقراض برخی از گونه‌های جانوری شده است.	۲/۹۶	۰/۹۴۹				
رفتار مسئولانه‌ی زیست‌محیطی (ERB)	سلامت انسان‌ها در ارتباط مستقیمی با کیفیت محیط‌زیست است.	۳/۱۸	۰/۹۴۵	۰/۹۰۷	۰/۹۶۷	۰/۹۴۹	۰/۹۴۹
	رفتار طرف‌دارانه	۲/۷۲	۰/۹۲۳				
	رفتار نگران	۱/۷۲	۰/۹۷۵				
	رفتار قابل توجه	۱/۹۴	۰/۹۵۹				

روایی و پایایی ابزار پژوهش با استفاده از رویه‌های مختلف بدین شرح تأیید شد: (۱) بررسی گویه‌های پرسشنامه توسط پانلی متشکل از متخصصان موضوعی در رشته‌های روانشناسی، گردشگری و ترویج و آموزش کشاورزی در دانشگاه رازی با هدف تأیید روایی ظاهری و محتوایی پرسشنامه؛ (۲) انجام پیش‌آزمون با ۳۰ تن از گردشگران، خارج از نمونه‌ی آماری (آلفای کرونباخ محاسبه‌شده برای بخش‌های مختلف پرسشنامه $\geq 0/70$ بود)؛ و (۳) تأیید روایی تشخیصی با استفاده از شاخص میانگین واریانس تسهیم شده (ASV) (Fornell & Larcker, 1981)، روایی همگرا با استفاده از شاخص میانگین واریانس استخراجی (AVE) و پایایی ترکیبی (CR). چنانچه مقدار AVE بالاتر از ۰/۴۰، مقدار CR بالاتر از ۰/۶۰، آلفای کرونباخ و

رفتار مسئولانه‌ی محیط زیستی گردشگران پارک جنگلی طاق‌بستان: جایگاه گونه‌های ارزشی

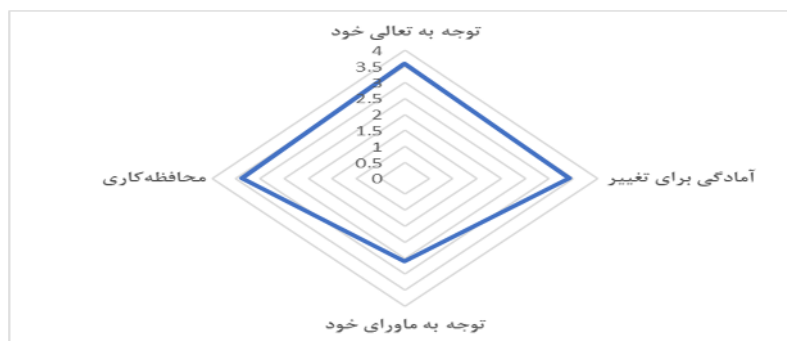
rho-A بالاتر از ۰/۷۰ باشد، روایی و پایایی ابزار تحقیق مناسب و قابل پذیرش خواهد بود (Naderi et al., 2022). یافته‌های پژوهش در جدول‌های ۳ و ۴ حاکی از روایی و پایایی بالای ابزار اندازه‌گیری است.

جدول ۴- روایی تشخیصی و ضرایب همبستگی متغیرهای پژوهش

متغیرها	۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸
رفتار مسئولانه‌ی محیط‌زیستی (۱)	۰/۹۵۳							
آمدگی برای تغییر (۲)	۰/۴۱۳	۰/۸۹۰						
آگاهی از پیامدها (۳)	۰/۸۹۵	۰/۳۹۰	۰/۹۲۳					
توجه به تعالی خود (۴)	۰/۶۶۱	۰/۲۳۴	۰/۶۳۵	۰/۸۷۲				
توجه به ماورای خود (۵)	۰/۷۴۱	۰/۴۲۵	۰/۶۸۱	۰/۶۱۷	۰/۸۶۱			
محافظه‌کاری (۶)	۰/۴۹۹	۰/۶۷۰	۰/۴۴۰	۰/۳۹۴	۰/۵۳۹	۰/۸۶۲		
نگرش زیست‌محیطی (۷)	۰/۸۶۵	۰/۴۶۲	۰/۸۳۲	۰/۵۹۵	۰/۷۴۸	۰/۵۵۴	۰/۹۳۴	
هنجارهای ذهنی (۸)	۰/۷۹۲	۰/۵۲۹	۰/۷۲۶	۰/۵۷۴	۰/۷۲۰	۰/۵۷۳	۰/۸۲۹	۰/۸۵۳

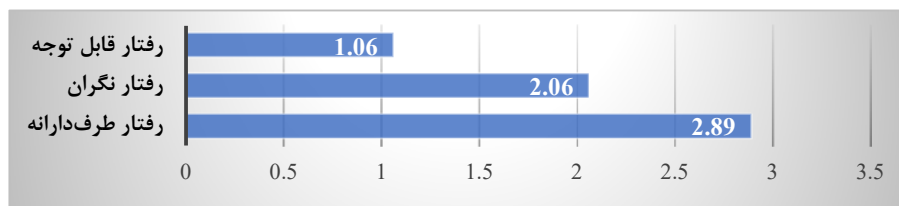
یافته‌ها و بحث

میانگین رتبه‌ای گونه‌های ارزشی گردشگران پارک طاق‌بستان حاکی از غلبه‌ی ارزش‌های توجه به تعالی خود (با مقدار ۳/۵۸) بر ارزش‌های توجه به ماورای خود (با مقدار ۲/۶۰) و آمدگی برای تغییر (با مقدار ۳/۴۲) بر محافظه‌کاری (با مقدار ۳/۳۷) است. بر اساس نظریه‌های مطرح‌شده درباره‌ی ارزش‌ها و رفتار مسئولانه‌ی محیط‌زیستی، این یافته‌ها نشان می‌دهند که گردشگران در برخورد با محیط‌زیست منافع شخصی را بر منافع جمعی ترجیح می‌دهند و تا زمانی برای حفاظت از محیط‌زیست ارزش قائل هستند که منافع آن‌ها به خطر نیفتند. با این حال، گاهی به دلیل وجود هنجارهای اجتماعی و ترس از ترد اجتماعی رفتارهای محافظه‌کارانه در جهت حفاظت از محیط‌زیست از خود بروز می‌دهند. این یافته‌ها در نمودار (۱) قابل مشاهده است.

نمودار ۱- اولویت گونه‌های ارزشی گردشگران

میانگین رتبه‌ای مربوط به ابعاد سه‌گانه‌ی «رفتار مسئولانه‌ی محیط‌زیستی» در نمودار ۲ نشان می‌دهد که گردشگران رفتارهای طرفدارانه‌ی بیشتری در مقایسه با رفتارهای «نگران» و «قابل توجه» از خود نشان می‌دهند. به عبارت دیگر، گردشگران رفتارهایی را بیشتر انجام می‌دهند که هزینه‌ی چندانی برای آن‌ها ندارد اما هنگامی که این رفتارها مستلزم هزینه‌ی بیشتر باشد، از انجام آن امتناع می‌کنند و یا کمتر آن را انجام می‌دهند. یافته‌های جدول ۵ به خوبی این موضوع را به تصویر می‌کشد؛ به طوری که رفتارهایی مانند تفکیک زباله‌های خشک و تر در پارک، حمایت مالی یا معنوی از انجمن‌های طرفدار محیط‌زیست و جمع‌آوری زباله‌های رهاشده توسط دیگران در پارک که نیازمند صرف هزینه و زمان هستند پایین‌ترین امتیاز را به خود اختصاص داده‌اند.

نمودار ۲- میانگین رتبه‌های ابعاد سه‌گانه‌ی رفتار مسئولانه‌ی محیط‌زیستی گردشگران

جدول ۵- اولویت‌بندی رفتارهای مسئولانه‌ی محیط‌زیستی گردشگران

اولویت	ضریب تغییرات	انحراف معیار	میانگین ن	گویه‌ها (نشانه‌ها)	ابعاد
۱	۰/۴۵۳	۱/۴۱	۳/۱۲	بستن شیرهای آب پارک بعد از استفاده	رفتار طرفدارانه
۲	۰/۴۸۴	۱/۴۵	۲/۹۹	خاموش کردن آتش به هنگام ترک پارک	
۳	۰/۵۱۳	۱/۴۴	۲/۸۰	جمع‌آوری زباله‌های خود قبل ترک پارک	
۴	۰/۵۱۹	۱/۵۳	۲/۹۴	پرهیز از شکار یا آسیب رساندن به پرندگان یا حیوانات در پارک	
۵	۰/۵۵۵	۱/۵۴	۲/۷۷	استفاده نکردن از شاخ و برگ درختان برای درست کردن آتش	
۶	۰/۶۰۴	۱/۵۵	۲/۵۷	درست کردن زغال در محل‌های تعبیه‌شده در پارک	
۷	۰/۶۰۸	۱/۴۰	۲/۳۰	استفاده از سفره‌ی پارچه‌ای به‌جای نایلون برای آوردن مواد خوراکی به پارک	
۸	۰/۶۴۵	۱/۴۸	۲/۲۹	استفاده از غذاهای خانگی یا سرد به‌جای درست کردن کباب در پارک	
۱	۰/۶۱۶	۱/۳۸	۲/۲۵	پرهیز از خرید اضافی با هدف کاهش تولید زباله	رفتار نگران
۲	۰/۶۴۶	۱/۳۰	۲/۰۲	خرید نایلون‌های تجزیه‌پذیر برای حمل مواد غذایی	
۳	۰/۶۸۴	۱/۴۲	۲/۰۸	صحبت با خانواده و دوستان درباره‌ی مسائل محیط‌زیستی و لزوم حفاظت از آن	
۴	۰/۶۸۶	۱/۳۶	۱/۹۹	به اشتراک‌گذاری مسائل محیط‌زیستی در پیام‌رسان‌ها	
۵	۰/۷۱۴	۱/۳۷	۱/۹۲	دادن تذکر به افراد آسیب‌زننده به طبیعت	
۶	۰/۷۱۶	۱/۲۷	۱/۷۸	رای دادن به کاندیداهایی که دغدغه‌ی محیط‌زیستی دارند	
۷	۰/۷۹۶	۱/۴۲	۱/۷۹	تماس با مسئولان برای حفاظت از پارک طاق‌بستان	
۱	۰/۶۸۱	۱/۵۶	۲/۳۰	آوردن ظرف آب همراه خود از منزل برای استفاده در پارک به‌جای خرید آب‌معدنی	رفتار قابل توجه
۲	۰/۶۹۱	۱/۲۹	۱/۸۷	پیاده‌روی و یا استفاده از دوچرخه برای آمدن به پارک با هدف کاهش آلاینده‌های هوا	
۳	۰/۷۰۵	۱/۲۹	۱/۸۳	استفاده از وسایل حمل‌ونقل عمومی برای ایاب و ذهاب به پارک	
۴	۰/۷۳۰	۱/۳۶	۱/۸۷	جمع‌آوری و دفن ضایعات مواد غذایی و برگ درختان با هدف تولید کود گیاهی (کمپوست)	
۵	۰/۷۳۰	۱/۳۳	۱/۸۲	تفکیک زباله‌های خشک و تر در پارک	
۶	۰/۷۴۴	۱/۵۰	۲/۰۳	حمایت مالی یا معنوی از انجمن‌های طرفدار محیط‌زیست	
۷	۰/۷۵۲	۱/۳۹	۱/۸۶	جمع‌آوری زباله‌های رهاشده توسط دیگران از سطح پارک جنگلی	

در ادامه، به‌منظور آزمون چارچوب مفهومی پژوهش (نگاره‌ی ۱) به شکل تجربی (نگاره‌ی ۲) و تعمیم جهانی آن از مدل معادله‌ی ساختاری با استفاده از تحلیل بوت‌استرپینگ (Bootstrapping) با ۵۰۰۰ نمونه استفاده شد. یافته‌ها نشان می‌دهند گونه‌های ارزشی چهارگانه در مجموع ۵۴/۷ درصد از واریانس متغیر «آگاهی از پیامدهای رفتاری» گردشگران را تبیین می‌کند که از میان آن‌ها گونه‌ی ارزشی «توجه به ماورای خود» دارای بیشترین اثر مثبت، مستقیم و معنی‌دار است (P-value = ۰/۰۰۰) و پس از آن، گونه‌ی ارزشی «آمادگی برای تغییر» قرار دارد (P-value = ۰/۰۰۰, $\gamma = ۰/۱۴۴$). این بدان معنی

رفتار مسئولانه‌ی محیط زیستی گردشگران پارک جنگلی طاق‌بستان: جایگاه گونه‌های ارزشی

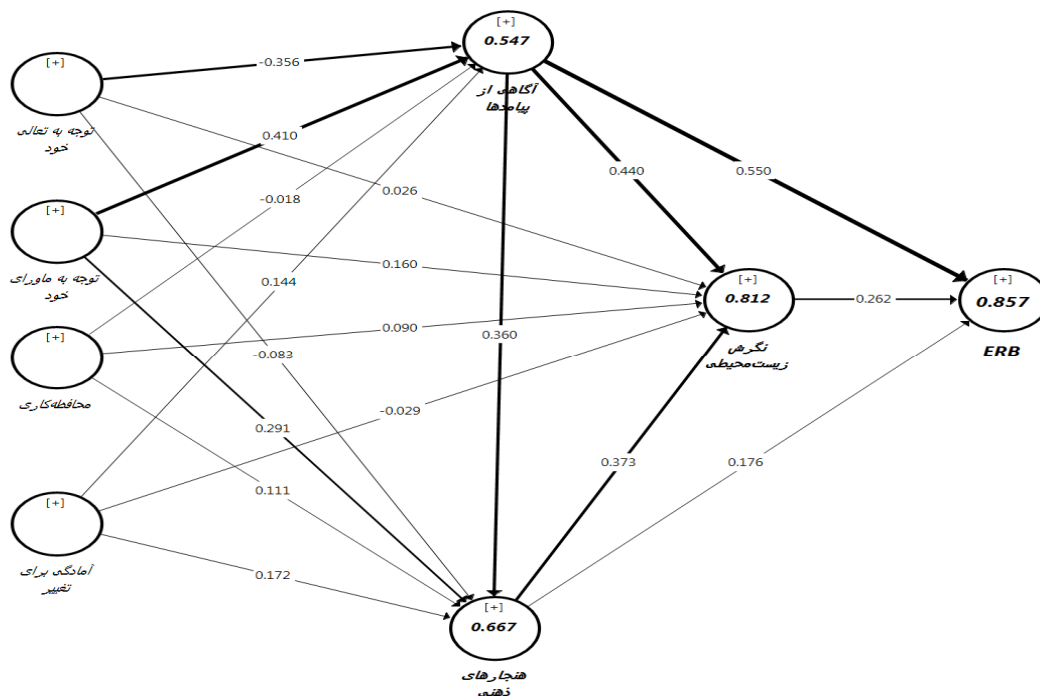
است که با ارتقاء ارزش‌های توجه به حقوق دیگران (شامل حیوانات و گیاهان)، علاقه‌مندی به آن‌ها، استقلال‌طلبی، آزادی و استقبال از تغییر در گردشگران آگاهی‌های آن‌ها از پیامدهای رفتاری خویش افزایش پیدا می‌کند یا به عبارت دیگر آن‌ها اقدام به افزایش آگاهی‌های محیط‌زیستی خود می‌کنند که نتیجه‌ی آن افزایش رفتارهای مسئولانه‌ی محیط‌زیستی هنگام گردش در پارک‌های جنگلی است ($\gamma = 0/550$, $P\text{-value} = 0/00$). افزون بر این، با افزایش آگاهی گردشگران از پیامدهای رفتاری خود نگرش‌های محیط‌زیستی ($\beta = 0/440$, $P\text{-value} = 0/00$) و هنجارهای ذهنی آن‌ها نیز نسبت به محیط‌زیست بهبود می‌یابد ($\beta = 0/360$, $P\text{-value} = 0/00$) که هر دوی آن‌ها متغیرهایی مهم در پیش‌بینی رفتار مسئولانه‌ی محیط‌زیستی هستند (نگاره‌ی ۲ و جدول ۶).

یافته‌ها نشان می‌دهند که برخلاف دو گونه‌ی ارزشی فوق، گونه‌ی ارزشی «توجه به تعالی خود» که بر خودمحوری و دستیابی به منافع فردی در برخورد با طبیعت تأکید دارند به‌طور منفی و معنی‌داری بر آگاهی از پیامدهای رفتاری ($P\text{-value} = 0/00$)، و در نتیجه رفتار مسئولانه‌ی محیط‌زیستی گردشگران ($\beta = -0/29$, $P\text{-value} = 0/00$) اثرگذار است (نگاره‌ی ۲ و جدول ۷)؛ اما این اثرگذاری برای هنجارهای ذهنی ($\beta = -0/083$, $P\text{-value} = 0/264$) و نگرش محیط‌زیستی ($P = 0/527$, $\beta = 0/023$, value) معنی‌دار نیست. درنهایت، یافته‌های پژوهش حاکی از آن است که گونه‌ی ارزشی «محافظه‌کاری» که بر موضوعاتی مانند خویش‌داری، حفظ امنیت و پیروی از سنت‌ها و هنجارها و آداب‌ورسوم تأکید دارد پیش‌بینی‌کننده‌ی قوی برای هنجارهای ذهنی گردشگران در جهت حفاظت از محیط‌زیست است ($\gamma = 0/111$, $P\text{-value} = 0/01$)؛ اما این گونه‌ی ارزشی اثر معنی‌داری بر رفتار مسئولانه‌ی محیط‌زیستی گردشگران ندارد (جدول ۷).

این یافته‌ها نشان می‌دهند که گونه‌های ارزشی به شکل یکسان بر رفتار مسئولانه‌ی محیط‌زیستی گردشگران اثر نمی‌گذارند و نحوه‌ی اثرگذاری آن‌ها علاوه بر تفاوت از نظر شکلی، از مسیرهای مختلف است. به‌طوری‌که برخی از آن‌ها از طریق اثرگذاری بر افزایش آگاهی از پیامدهای رفتاری (مانند توجه به تعالی خود)، برخی از طریق اثرگذاری بر نگرش‌های محیط‌زیستی (مانند توجه به ماورای خود) و برخی نیز از طریق اثرگذاری بر هنجارهای ذهنی (مانند آمادگی برای تغییر) رفتار مسئولانه‌ی محیط‌زیستی را پیش‌بینی می‌کنند. با این حال، گونه‌ی ارزشی توجه به ماورای خود مهم‌ترین گونه‌ی پیش‌بینی‌کننده‌ی رفتار مسئولانه‌ی محیط‌زیستی گردشگران است و گونه‌ی ارزشی توجه به تعالی خود مهم‌ترین گونه‌ی ارزشی بازدارنده‌ی انجام این رفتار است. درنهایت، یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که متغیرهای پژوهش در مجموع ۸۵/۷ درصد از واریانس متغیر رفتار مسئولانه‌ی محیط‌زیستی، ۵۴/۷ درصد از واریانس آگاهی‌های محیط‌زیستی، ۶۶/۷ درصد از واریانس هنجارهای ذهنی و ۸۱/۲ درصد از نگرش گردشگران نسبت به محیط‌زیست را تبیین می‌کنند.

برازش مدل ساختاری با استفاده از شاخص‌های $SRMR \leq 0.08$, $D - G > 0.05$, $NFI \geq 0.90$ و $rms\ Theta \leq 0.12$ ارزیابی شد (Wang et al., 2019). این یافته‌ها گویای برازش بالای مدل ارائه شده است و نشان می‌دهد که مقدار قابل‌توجهی از واریانس متغیرهای مورد آزمون در بافت داده‌ها باقی نمانده است (جدول ۸).

موضوع دیگری که در مدل ساختاری باید مورد توجه پژوهشگران قرار بگیرد، قدرت پیش‌بینی مدل است. به‌منظور بررسی قدرت پیش‌بینی مدل از آماره‌های مختلفی استفاده می‌شود که معروف‌ترین و درعین‌حال قابل‌اعتمادترین این شاخص‌ها، مقدار Q^2 یا افزونگی مقدار متقابل (Validated Redundancy-Cross) است. اگر مقدار این آماره برابر با ۰/۰۲ و کمتر باشد به معنای آن است که مدل قدرت پیش‌بینی ضعیفی دارد. اگر این مقدار برابر با ۰/۱۵ و بیشتر باشد به معنای قدرت پیش‌بینی متوسط مدل و اگر برابر و یا بزرگ‌تر از ۰/۳۵ باشد به معنای قدرت پیش‌بینی قوی مدل است (Hair et al., 2011). یافته‌ها حاکی از قدرت بالای مدل ارائه شده در پیش‌بینی متغیرهای پژوهش است.

نگاره ۲- الگوی تجربی پژوهش در حالت استاندارد به همراه واریانس تعدیل شده

جدول ۶- برون داد آماری مدل ساختاری در حالت معنی داری

مسیر	ضریب تأثیر	میانگین	انحراف معیار	آماره T	P-value
آمادگی برای تغییر -> آگاهی از پیامدها	۰/۱۵۹	۰/۱۶۰	۰/۰۵۱	۳/۱۰۸	۰/۰۰۲
آمادگی برای تغییر -> نگرش زیست محیطی	-۰/۰۳۳	-۰/۰۳۲	۰/۰۲۷	۱/۲۱۷	۰/۲۲۴
آمادگی برای تغییر -> هنجارهای ذهنی	-۰/۱۴۳	-۰/۱۴۲	۰/۰۴۲	۳/۳۹۷	۰/۰۰۱
آگاهی از پیامدها -> ERB	۰/۶۰۹	۰/۶۰۸	۰/۰۵۴	۱۱/۲۸۳	۰/۰۰۰
آگاهی از پیامدها -> نگرش زیست محیطی	۰/۴۶۳	۰/۴۵۵	۰/۰۴۷	۹/۸۸۸	۰/۰۰۰
آگاهی از پیامدها -> هنجارهای ذهنی	-۰/۴۳۱	-۰/۴۳۴	۰/۰۵۵	۷/۸۷۹	۰/۰۰۰
توجه به تعالی خود -> آگاهی از پیامدها	-۰/۳۱۷	-۰/۳۱۹	۰/۰۵۹	۵/۳۹۶	۰/۰۰۰
توجه به تعالی خود -> نگرش زیست محیطی	۰/۰۱۹	۰/۰۲۰	۰/۰۳۱	۰/۶۳۳	۰/۵۲۷
توجه به تعالی خود -> هنجارهای ذهنی	-۰/۰۴۹	-۰/۰۴۸	۰/۰۴۴	۱/۱۱۸	۰/۲۶۴
توجه به ماورای خود -> آگاهی از پیامدها	۰/۴۳۰	۰/۴۳۱	۰/۰۶۳	۶/۸۵۹	۰/۰۰۰
توجه به ماورای خود -> نگرش زیست محیطی	-۰/۱۳۴	-۰/۱۳۳	۰/۰۴۶	۲/۸۸۸	۰/۰۰۴
توجه به ماورای خود -> هنجارهای ذهنی	۰/۲۷۷	۰/۲۷۹	۰/۰۶۷	۴/۱۰۴	۰/۰۰۰
محافظه کاری -> آگاهی از پیامدها	۰/۰۱۱	۰/۰۰۹	۰/۰۵۲	۰/۲۱۵	۰/۸۳۰
محافظه کاری -> نگرش زیست محیطی	۰/۰۳۳	۰/۰۳۴	۰/۰۲۹	۱/۱۴۴	۰/۲۵۳
محافظه کاری -> هنجارهای ذهنی	-۰/۱۲۷	-۰/۱۲۳	۰/۰۵۰	۲/۵۱۰	۰/۰۱۲
نگرش زیست محیطی -> ERB	۰/۲۰۲	۰/۲۰۰	۰/۰۶۴	۰/۱۴۳	۰/۰۰۲
هنجارهای ذهنی -> ERB	۰/۱۶۱	۰/۱۶۳	۰/۰۴۶	۳/۴۷۸	۰/۰۰۱
هنجارهای ذهنی -> نگرش زیست محیطی	۰/۴۱۶	۰/۴۲۵	۰/۰۵۶	۷/۴۴۸	۰/۰۰۰

رفتار مسئولانه‌ی محیط زیستی گردشگران پارک جنگلی طاق‌بستان: جایگاه گونه‌های ارزشی

جدول ۷- اثر کل غیرمستقیم متغیرهای پژوهش در حالت معنی‌داری

مسیر	ضریب تأثیر	آماره‌ی T	P-value
آمادگی برای تغییر -> ERB	۰/۱۵	۳/۲۶	۰/۰۰
آمادگی برای تغییر -> نگرش زیست‌محیطی	۰/۱۵	۳/۷۹	۰/۰۰
آمادگی برای تغییر -> هنجارهای ذهنی	۰/۰۵	۲/۵۰	۰/۰۱
آگاهی از پیامدها -> ERB	۰/۲۱	۷/۱۰	۰/۰۰
آگاهی از پیامدها -> نگرش زیست‌محیطی	۰/۱۳	۳/۹۲	۰/۰۰
توجه به تعالی خود -> ERB	-۰/۲۹	۵/۳۶	۰/۰۰
توجه به تعالی خود -> نگرش زیست‌محیطی	-۰/۲۴	۴/۷۷	۰/۰۰
توجه به تعالی خود -> هنجارهای ذهنی	-۰/۱۳	۴/۱۴	۰/۰۰
توجه به ماورای خود -> ERB	-۰/۴۳	۷/۵۲	۰/۰۰
توجه به ماورای خود -> نگرش زیست‌محیطی	۰/۳۴	۶/۹۶	۰/۰۰
توجه به ماورای خود -> هنجارهای ذهنی	۰/۱۵	۴/۴۷	۰/۰۰
محافظه‌کاری -> ERB	۰/۰۴	۰/۸۳	۰/۴۱
محافظه‌کاری -> نگرش زیست‌محیطی	۰/۰۳	۰/۷۹	۰/۴۳
محافظه‌کاری -> هنجارهای ذهنی	-۰/۰۱	۰/۳۲	۰/۷۵
هنجارهای ذهنی -> ERB	۰/۱۰	۳/۹۱	۰/۰۰

جدول ۸- شاخص‌های برازش مدل ساختاری

شاخص‌ها	مدل اشیاع شده	مدل برآورد شده	مقدار قابل قبول
SRMR	۰/۰۴۹	۰/۰۵۰	≤ 1
Square-Chi	۶۳۰۵/۵۹	۶۳۲۵/۳۹
NFI	۰/۹۴	۰/۹۱	$\geq ۰/۹۰$
D-G	۴/۱۷	۴/۱۸	$> ۰/۰۵$
	rms Theta = ۰/۰۸		$\leq ۰/۱۲$

جدول ۹- شاخص افزونگی مقدار متقابل برای قدرت پیش‌بینی مدل

متغیرها	SSO	SSE	Q ² (=1-SSE/SSO)
ERB	۹۰۰	۲۴۱/۲۲	۰/۷۳
آگاهی از پیامدها	۹۰۰	۵۰۳/۲۹	۰/۴۴
نگرش زیست‌محیطی	۹۰۰	۲۹۸/۳۰	۰/۶۷
هنجارهای ذهنی	۱۲۰۰	۶۵۴/۲۶	۰/۴۶

نتیجه‌گیری و پیشنهادها

ایجاد رفتارهای مسئولانه‌ی محیط‌زیستی در انسان‌ها به‌عنوان اصلی‌ترین عامل تخریب محیط‌زیست در قرن حاضر راهکاری است که از سوی پژوهشگران و سازمان‌های ملی، منطقه‌ای و بین‌المللی برای مقابله با دستکاری‌های محیطی و تخریب آن و در نتیجه هدایت جوامع بشری به‌سوی دستیابی به پایداری به رسمیت شناخته شده است. استدلال بر این است که انسان‌ها درعین حال که مهم‌ترین عامل تخریب و دست‌کاری در نظام طبیعی هستند می‌توانند مهم‌ترین موتور محرک حفاظت از آن نیز از طریق تغییر رفتاری و کنش مسئولانه با طبیعت باشند. با چنین استدلالی، پژوهشگران در سراسر جهان با به‌کارگیری روش‌های نظام‌مند و استفاده از نظریه‌های مختلف رفتاری و روان‌شناسانه تلاش کرده‌اند که مدل‌هایی تجربی تدوین کنند که

بتوان از طریق آن‌ها رفتارهای افراد را در جهت حفاظت از محیط‌زیست به شکلی اثربخش تغییر دهند. بدین ترتیب مجموعه‌ای از عوامل محیطی و شناختی اثرگذار بر رفتار حفاظت محیط‌زیستی شناسایی شده است که طی دهه‌های اخیر، تمرکز بر عامل‌های شناختی به دلیل جایگاه ویژه‌ی آن‌ها در توضیح هنجارهای ذهنی و نگرش‌های رفتاری اهمیت ویژه‌ای پیدا کرده است. یکی از مهم‌ترین مؤلفه‌های شناختی اثرگذار بر رفتار که اخیراً مورد توجه ویژه‌ای قرار گرفته است، تعیین جایگاه ارزش‌ها و گونه‌های ارزشی در تبیین رفتارها (از جمله رفتار مسئولانه‌ی محیط‌زیستی) می‌باشد؛ اما نکته‌ی بنیادین درباره‌ی ارزش‌ها آن است که ساختار ارزش‌ها برای افراد، گروه‌ها و فرهنگ‌های مختلف اجتماعی از هم متفاوت است و بدون شناخت این تفاوت‌ها و مهم‌ترین گونه‌های ارزشی پیش‌بینی کننده‌ی رفتار مسئولانه‌ی محیط‌زیستی در میان جوامع نمی‌توان انتظار ایجاد تغییرات رفتاری معنی‌دار برای حفاظت از محیط‌زیست داشت؛ بنابراین هدف پژوهش حاضر با توجه به فقدان مدل‌های تجربی درباره‌ی ارزش‌ها و رفتار مسئولانه‌ی محیط‌زیستی، شناسایی نقش گونه‌های مختلف ارزشی و سازوکار اثرگذاری آن‌ها بر رفتار گردشگران پارک جنگلی طاق‌بستان بود.

مطابق انتظار یافته‌ها نشان داد که گونه‌های ارزشی به شکل یکسان بر رفتار مسئولانه‌ی محیط‌زیستی گردشگران اثر نمی‌گذارند و نحوه‌ی اثرگذاری آن‌ها علاوه بر تفاوت از نظر شکلی، از مسیرهای مختلف است. با این حال، گونه‌ی ارزشی توجه به ماورای خود مهم‌ترین گونه‌ی پیش‌بینی کننده‌ی رفتار مسئولانه‌ی محیط‌زیستی گردشگران و گونه‌ی ارزشی توجه به تعالی خود مهم‌ترین گونه‌ی ارزشی بازدارنده‌ی این رفتار بود. این یافته‌ها، نتایج پژوهش‌های یورین و کیلبورن (Urien & Kilbourne, 2011)، شوارتز (Schwartz, 2007)، امروثا و گیثا (Amrutha & Geetha, 2020) و لی و جان (Lee & Jan, 2015) مبنی بر اینکه رفتارهای مسئولانه‌ی محیط‌زیستی با فقدان ارزش‌های خوداتکایی (موفقیت و قدرت) و وجود ارزش‌های خیرخواهی (تمایل به کاهش اثرات زیست‌محیطی در جامعه محلی) و جهان‌گرایی (اجتناب از اثرات جهانی بر زیست‌بوم و مردم) در ارتباط هستند را تأیید می‌کند. در مقابل، طبق نظریه‌ی عمومی ارزش‌ها انتظار بر این بود که گونه‌ی ارزشی «آمادگی برای تغییر» که بر موضوعاتی مانند استقلال‌طلبی، آزادی و دوری‌گزینی از هنجارهای اجتماعی تأکید دارد تأثیر منفی و معنی‌دار بر رفتار مسئولانه‌ی محیط‌زیستی گردشگران داشته باشد. با این حال، یافته‌ها نشان داد که نه تنها اثر این گونه‌ی ارزشی بر رفتار مسئولانه‌ی محیط‌زیستی منفی نیست بلکه اثرگذاری آن مثبت و معنی‌دار است. بر این اساس می‌توان گفت که ارزش‌ها با توجه به ماهیت فرا-موقعیتی خود متغیرهایی مهم در پیش‌بینی رفتارهای انسان هستند (Manfredo et al., 2017; Shin et al., 2022) اما با توجه به ماهیت متناقض آن‌ها، یک فرد نمی‌تواند همه‌ی گونه‌های ارزشی را به‌طور هم‌زمان برای انجام رفتارهای مسئولانه‌ی محیط‌زیستی مورد توجه قرار دهد (Amrutha & Geetha, 2020; Lee & Jan, 2015).

یافته‌ها نشان داد که اثرگذاری گونه‌های ارزشی بر رفتار مسئولانه‌ی محیط‌زیستی به‌صورت مستقیم نیست بلکه از طریق میانجی‌گری متغیرهای دیگری مانند آگاهی از پیامدهای رفتاری، نگرش محیط‌زیستی و هنجارهای ذهنی است. این یافته‌ها در تناقض با نتایج پژوهش عابدی سروستانی (۱۳۹۴) مبنی بر اثرگذاری مستقیم گونه‌های ارزشی بر رفتار است؛ اما یافته‌های پژوهش نعیمی و همکاران (۱۳۹۷) و مدل سلسله‌مراتب رفتار انسان را مبنی بر اثرگذاری ارزش‌ها بر رفتار به شکل غیرمستقیم و از طریق اثرگذاری بر سایر متغیرهای شناختی مانند آگاهی‌های رفتاری، نگرش‌های محیط‌زیستی و هنجارهای ذهنی تأیید می‌کند. نکته‌ی اساسی در این یافته‌ها این بود که به‌جز گونه‌های ارزشی «توجه به ماورای خود» و «آمادگی برای تغییر» که هم‌زمان موجب افزایش آگاهی از پیامدهای رفتاری، نگرش محیط‌زیستی و هنجارهای ذهنی می‌شوند سایر گونه‌های ارزشی تنها بر یکی از متغیرهای میانجی به‌طور معنی‌داری اثرگذارند. به‌عنوان مثال، گونه‌ی ارزشی محافظه‌کاری که بر حفظ سنت‌ها و هنجارهای اجتماعی و خانوادگی تأکید دارد، هنجارهای ذهنی گردشگران را در جهت رفتار مسئولانه‌ی محیط‌زیستی تحت تأثیر قرار می‌دهد اما موجب افزایش آگاهی از پیامدها و نگرش محیط‌زیستی آن‌ها نمی‌شود. بر این اساس می‌توان گفت که تقویت رفتارهای مسئولانه‌ی محیط‌زیستی مستلزم تقویت همه‌ی گونه‌های ارزشی گردشگران به‌جز گونه‌ی ارزشی توجه به تعالی خود است که به‌طور منفی و معنی‌داری رفتارهای مسئولانه‌ی محیط‌زیستی گردشگران را کاهش می‌دهد. لازم به ذکر است که با توجه به روایی و پایایی مدل تجربی پژوهش و تمرکز آن بر رفتارهای مسئولانه‌ی محیط‌زیستی، نتایج این پژوهش علاوه بر اینکه می‌تواند راهنمای مدیران برنامه‌ریزی شهری و منابع طبیعی جهت تقویت زیبایی منظر در شهرها و حفاظت از

رفتار مسئولانه‌ی محیط زیستی گردشگران پارک جنگلی طاق‌بستان: جایگاه گونه‌های ارزشی

پارک‌های جنگلی قرار گیرد، سازمان جهاد کشاورزی نیز می‌تواند از یافته‌های آن در جهت تقویت فعالیت‌های پایداری محور در میان کشاورزان و اجرای عملیات کشاورزی پایدار در بخش کشاورزی بهره‌گیرد.

در نهایت، یافته‌ها نشان داد که نگرش‌های محیط‌زیستی که به‌طور عمیقی ریشه در آگاهی از پیامدهای رفتاری و هنجارهای ذهنی افراد دارد تأثیر مثبت و معنی‌داری بر رفتار مسئولانه‌ی محیط‌زیستی دارد. در واقع، رفتار مسئولانه‌ی محیط‌زیستی از نوعی تعهد اخلاقی نسبت به حفاظت از چیزهای با ارزش سرچشمه می‌گیرد که ریشه در آگاهی از پیامدهای رفتاری دارد (Landon et al., 2018). به عبارت دیگر، آگاهی از یک مشکل و نگرانی درباره‌ی آن مقدمه‌ی رفتار مسئولانه است. هنگامی که یک فرد از پیامدهای نامطلوب یک رفتار بر دیگران و بر محیط آگاه باشد (آگاهی از پیامدها) و مسئولیت آن را به خود نسبت دهد (انتساب مسئولیت)، یک هنجار ذهنی در این‌باره فعال می‌شود که نتیجه‌ی آن انجام رفتارهای مسئولانه‌ی محیط‌زیستی است. این یافته‌ها، نتایج پژوهش‌های دلیو و همکاران (De Leeuw et al., 2015)، اسفندیار و همکاران (Esfandiar et al., 2019)، فراو و همکاران (Farrow et al., 2017) و هیلفریچ و همکاران (Helferich et al., 2023) را مبنی بر اینکه هنجارهای ذهنی و آگاهی از پیامدها علاوه بر اثرگذاری مستقیم بر رفتارهای مسئولانه‌ی محیط‌زیستی، به‌طور غیرمستقیم و از طریق تقویت نگرش‌های محیط‌زیست‌گرایانه نیز آن را پیش‌بینی می‌کنند، تأیید می‌کند؛ بنابراین، ضرورت دارد که نگرش‌های محیط‌زیستی از طریق تقویت آگاهی از پیامدهای رفتاری و هنجارهای ذهنی تقویت شوند. در این راستا، تقویت گونه‌های ارزشی «توجه به ماورای خود» و «آمادگی برای تغییر» در افراد از اهمیت ویژه‌ای برخوردار هستند.

علاوه بر موارد فوق، این پژوهش ابزاری برای ارزیابی رفتار مسئولانه‌ی محیط‌زیستی فراهم کرده است که روایی و پایایی آن با استفاده از رویکردهای مختلف تأیید شد و پژوهش‌های آتی می‌توانند از آن در ارزیابی‌های خود بهره‌گیرند. افزون بر این، ابزار ارائه شده برای ارزیابی گونه‌های ارزشی گردشگران قابل‌تعمیم و استفاده در سایر زمینه‌های مطالعاتی مانند ارزیابی گونه‌های ارزشی کشاورزان در زمینه‌ی اجرای عملیات کشاورزی پایدار و تولید محصولات سالم می‌باشد. استفاده از این ابزارها و آزمون مجدد در پژوهش‌های آتی می‌تواند اعتبار آن را تأیید و یا به چالش بکشد. به‌طور خلاصه، این پژوهش دیدگاه جامعی در زمینه‌ی جایگاه گونه‌های ارزشی در تبیین رفتارهای مسئولانه‌ی محیط‌زیستی و اهمیت آن‌ها در پیش‌بینی این رفتارها فراهم کرده است که می‌تواند مبنایی برای اقدام در جهت تقویت ارزش‌های همگرا با رفتار دوست‌دار محیط‌زیست از طریق آموزش آن‌ها به‌صورت رسمی در محیط‌های آموزشی (از مدرسه تا دانشگاه) و یا آموزش‌های غیررسمی باشد.

منابع

- سنگنجان، م.، محبوبی، م.ر.، عابدی سروستانی، ا.، و آورد، ا. (۱۴۰۰). رابطه‌ی ارزش‌ها، نگرش‌ها و اخلاق محیط‌زیستی دامداران عضو تعاونی‌های مرتعداری در شهرستان گنبدکاووس. *تعاون و کشاورزی*، دوره ۳۸، شماره ۲، صص ۲۶۷-۲۴۰. DOI:10.22034/ajcoop.2021.289204.1694
- عابدی سروستانی، ا. (۱۳۹۴). ارزش‌ها و رفتارهای دوستدار محیط‌زیست: مطالعه‌ای در پارک‌های جنگلی استان گلستان. *جغرافیا و برنامه‌ریزی محیطی*، دوره ۵۹، شماره ۳، صص ۳۴۲-۳۲۲. DOR: 20.1001.1.20085362.1394.26.3.20.3
- منوری فرد، ف.، و علی بیگی، ا. ح. (۱۴۰۰). ارتقای مهارت‌های اندیشه‌گری انتقادی هنجاریان رشته‌های کشاورزی ایران: به‌کارگیری انگاره‌های شناختی-اجتماعی و نظام‌های خودکار. *علوم ترویج و آموزش کشاورزی ایران*، دوره ۱۷، شماره ۲، صص ۲۳۴-۲۱۷. DOR: 20.1001.1.20081758.1400.17.2.14.2
- نعیمی، ا.، رضایی، ر.، و موسی‌پور، س. ک. (۱۳۹۷). تحلیل سازه‌های محیط‌زیستی تأثیرگذار بر رفتار حفاظت از محیط‌زیست روستاییان شهرستان باغملک استان خوزستان. *علوم ترویج و آموزش کشاورزی ایران*، دوره ۱۴، شماره ۱، صص ۲۲-۱.

- Ahmad, W., Kim, W. G., Anwer, Z., and Zhuang, W. (2020). Schwartz personal values, theory of planned behavior and environmental consciousness: How tourists' visiting intentions towards eco-friendly destinations are shaped? *Journal of Business Research*, 110, 228-236. <https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2020.01.040>
- Amerigo, M., Aragonés, J. I., and García, J. A. (2012). Exploring the dimensions of environmental concern. An integrative proposal. *Psychology*, 3(3), 353-365. <https://doi.org/10.1174/217119712802845723>

- Amrutha, V., and Geetha, S. (2020). A systematic review on green human resource management: Implications for social sustainability. *Journal of Cleaner Production*, 247, 119131. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2019.119131>
- Ateş, H. (2020). Merging theory of planned behavior and value identity personal norm model to explain pro-environmental behaviors. *Sustainable Production and Consumption*, 24, 169-180. <https://doi.org/10.1016/j.spc.2020.07.006>
- Axsen, J., and Kurani, K. S. (2013). Developing sustainability-oriented values: Insights from households in a trial of plug-in hybrid electric vehicles. *Global Environmental Change*, 23(1), 70-80. <https://doi.org/10.1016/j.gloenvcha.2012.08.002>
- Beierlein, C., Kuntz, A., and Davidov, E. (2016). Universalism, conservation and attitudes toward minority groups. *Social Science Research*, 58, 68-79. <https://doi.org/10.1016/j.ssresearch.2016.02.002>
- Bouman, T., Verschoor, M., Albers, C. J., Böhm, G., Fisher, S. D., Poortinga, W., Whitmarsh, L., and Steg, L. (2020). When worry about climate change leads to climate action: How values, worry and personal responsibility relate to various climate actions. *Global Environmental Change*, 62, 102061. <https://doi.org/10.1016/j.gloenvcha.2020.102061>
- Brick, C., Sherman, D. K., and Kim, H. S. (2017). "Green to be seen" and "brown to keep down": Visibility moderates the effect of identity on pro-environmental behavior. *Journal of Environmental Psychology*, 51, 226-238. <https://doi.org/10.1016/j.jenvp.2017.04.004>
- Buonincontri, P., Marasco, A., and Ramkissoon, H. (2017). Visitors' experience, place attachment and sustainable behaviour at cultural heritage sites: A conceptual framework. *Sustainability*, 9(7), 1112. <https://doi.org/10.3390/su9071112>
- Calulli, C., D'Uggento, A. M., Labarile, A., and Ribecco, N. (2021). Evaluating people's awareness about climate changes and environmental issues: A case study. *Journal of Cleaner Production*, 324, 129244. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2021.129244>
- Caracciolo, F., Cicia, G., Del Giudice, T., Cembalo, L., Krystallis, A., Grunert, K. G., and Lombardi, P. (2016). Human values and preferences for cleaner livestock production. *Journal of Cleaner Production*, 112, 121-130. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2015.06.045>
- Choden, K., Bagchi, K. K., Udo, G. J., and Kirs, P. J. (2019). The influence of individual values on internet use: A multinational study. *International Journal of Information Management*, 46, 198-209. <https://doi.org/10.1016/j.ijinfomgt.2018.12.010>
- Chow, A. S., Ma, A. T., Wong, G. K., Lam, T. W., and Cheung, L. T. (2019). The impacts of place attachment on environmentally responsible behavioral intention and satisfaction of Chinese nature-based tourists. *Sustainability*, 11(20), 5585. <https://doi.org/10.3390/su11205585>
- Confente, I., and Scarpi, D. (2021). Achieving environmentally responsible behavior for tourists and residents: A norm activation theory perspective. *Journal of Travel Research*, 60(6), 1196-1212. <https://doi.org/10.1177/0047287520938875>
- De Groot, J. I., Bondy, K., and Schuitema, G. (2021). Listen to others or yourself? The role of personal norms on the effectiveness of social norm interventions to change pro-environmental behavior. *Journal of Environmental Psychology*, 78, 101688. <https://doi.org/10.1016/j.jenvp.2021.101688>
- De Leeuw, A., Valois, P., Ajzen, I., and Schmidt, P. (2015). Using the theory of planned behavior to identify key beliefs underlying pro-environmental behavior in high-school students: Implications for educational interventions. *Journal of Environmental Psychology*, 42, 128-138. <https://doi.org/10.1016/j.jenvp.2015.03.005>
- Doran, R., and Larsen, S. (2016). The relative importance of social and personal norms in explaining intentions to choose ecofriendly travel options. *International Journal of Tourism Research*, 18(2), 159-166. <https://doi.org/10.1002/jtr.2042>
- Dunlap, R. E., Grieneeks, J. K., and Rokeach, M. (2019). Human values and pro-environmental behavior. In *Energy and Material Resources* (pp. 145-168). Routledge.
- Esfandiar, K., Pearce, J., and Dowling, R. (2019). Personal norms and pro-environmental binning behaviour of visitors in national parks: The development of a conceptual framework. *Tourism Recreation Research*, 44(2), 163-177. <https://doi.org/10.1080/02508281.2019.1580936>
- Esfandiar, K., Pearce, J., Dowling, R., and Goh, E. (2022). Pro-environmental behaviours in protected areas: A systematic literature review and future research directions. *Tourism Management Perspectives*, 41, 100943.
- Farrow, K., Grolleau, G., and Ibanez, L. (2017). Social norms and pro-environmental behavior: A review of the evidence. *Ecological Economics*, 140, 1-13. <https://doi.org/10.1016/j.tmp.2022.100943>
- Fornell, C., and Larcker, D. F. (1981). *Structural equation models with unobservable variables and measurement error: Algebra and statistics*. CA: Los Angeles: Sage. <https://doi.org/10.1177/002224378101800313>

- Fulton, D. C., Manfredi, M. J., and Lipscomb, J. (1996). Wildlife value orientations: A conceptual and measurement approach. *Human Dimensions of Wildlife*, 1(2), 24-47. <https://doi.org/10.1080/10871209609359060>
- Gao, J., Huang, Z., and Zhang, C. (2017). Tourists' perceptions of responsibility: An application of norm-activation theory. *Journal of Sustainable Tourism*, 25(2), 276-291. <https://doi.org/10.1080/09669582.2016.1202954>
- Ghazali, E. M., Nguyen, B., Mutum, D. S., and Yap, S.-F. (2019). Pro-environmental behaviours and Value-Belief-Norm theory: Assessing unobserved heterogeneity of two ethnic groups. *Sustainability*, 11(12), 3237. <https://doi.org/10.3390/su11123237>
- Giuseffi, J. M. (2011). *Environmentally responsible behavior and the application of leave no trace beyond the backcountry*. Ohio: Ohio University.
- Gkargkavouzi, A., Halkos, G., and Matsiori, S. (2019). Environmental behavior in a private-sphere context: Integrating theories of planned behavior and value belief norm, self-identity and habit. *Resources, Conservation and Recycling*, 148, 145-156. <https://doi.org/10.1016/j.resconrec.2019.01.039>
- Graskemper, V., Yu, X., and Feil, J.-H. (2022). Values of farmers—Evidence from Germany. *Journal of Rural Studies*, 89, 13-24. <https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2021.11.005>
- Grůňová, M., Sané, M., Cincera, J., Kroufek, R., and Hejzmanová, P. (2019). Reliability of the new environmental paradigm for analysing the environmental attitudes of Senegalese pupils in the context of conservation education projects. *Environmental Education Research*, 25(2), 211-221. <https://doi.org/10.1080/13504622.2018.1428942>
- Hair, J. F., Ringle, C. M., and Sarstedt, M. (2011). PLS-SEM: Indeed a silver bullet. *Journal of Marketing Theory and Practice*, 19(2), 139-152. <https://doi.org/10.2753/MTP1069-6679190202>
- Han, H. (2021). Consumer behavior and environmental sustainability in tourism and hospitality: A review of theories, concepts, and latest research. *Journal of Sustainable Tourism*, 29(7), 1021-1042. <https://doi.org/10.1080/09669582.2021.1903019>
- He, X., Cheng, J., Swanson, S. R., Su, L., and Hu, D. (2022). The effect of destination employee service quality on tourist environmentally responsible behavior: A moderated mediation model incorporating environmental commitment, destination social responsibility and motive attributions. *Tourism Management*, 90, 104470. <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2021.104470>
- Helferich, M., Thøgersen, J., and Bergquist, M. (2023). Direct and mediated impacts of social norms on pro-environmental behavior. *Global Environmental Change*, 80, 102680. <https://doi.org/10.1016/j.gloenvcha.2023.102680>
- Joaneso, T. (2019). Personal norms in a globalized world: Norm-activation processes and reduced clothing consumption. *Journal of Cleaner Production*, 212, 941-949. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2018.11.191>
- Juvan, E., and Dolnicar, S. (2016). Measuring environmentally sustainable tourist behaviour. *Annals of Tourism Research*, 59, 30-44. <https://doi.org/10.1016/j.annals.2016.03.006>
- Kim, S. H., and Seock, Y.-K. (2019). The roles of values and social norm on personal norms and pro-environmentally friendly apparel product purchasing behavior: The mediating role of personal norms. *Journal of Retailing and Consumer Services*, 51, 83-90. <https://doi.org/10.1016/j.jretconser.2019.05.023>
- Kostina, E., Kretova, L., Teleshova, R., Tsepkova, A., and Vezirov, T. (2015). Universal human values: Cross-cultural comparative analysis. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 214, 1019-1028. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2015.11.696>
- Landon, A. C., Woosnam, K. M., and Boley, B. B. (2018). Modeling the psychological antecedents to tourists' pro-sustainable behaviors: An application of the value-belief-norm model. *Journal of Sustainable Tourism*, 26(6), 957-972. <https://doi.org/10.1080/09669582.2017.1423320>
- Lange, F., and Dewitte, S. (2019). Measuring pro-environmental behavior: Review and recommendations. *Journal of Environmental Psychology*, 63, 92-100. <https://doi.org/10.1016/j.jenvp.2019.04.009>
- Lee, T. H., and Jan, F.-H. (2015). The effects of recreation experience, environmental attitude, and biospheric value on the environmentally responsible behavior of nature-based tourists. *Environmental Management*, 56, 193-208.
- Lee, T. H., Jan, F.-H., and Yang, C.-C. (2013). Conceptualizing and measuring environmentally responsible behaviors from the perspective of community-based tourists. *Tourism Management*, 36, 454-468. <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2012.09.012>
- Li, K. X., Jin, M., and Shi, W. (2018). Tourism as an important impetus to promoting economic growth: A critical review. *Tourism Management Perspectives*, 26, 135-142. <https://doi.org/10.1016/j.tmp.2017.10.002>
- Liu, W., Wei, S., Wang, S., Lim, M. K., and Wang, Y. (2022). Problem identification model of agricultural precision management based on smart supply chains: An exploratory study from China. *Journal of Cleaner Production*, 352, 131622. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2022.131622>

- Manfredo, M. J., Bruskotter, J. T., Teel, T. L., Fulton, D., Schwartz, S. H., Arlinghaus, R., Oishi, S., Uskul, A. K., Redford, K., and Kitayama, S. (2017). Why social values cannot be changed for the sake of conservation. *Conservation Biology*, 31(4), 772-780. <https://doi.org/10.1111/cobi.12855>
- Mäntymaa, E., Tyrväinen, L., Juutinen, A., and Kurttila, M. (2021). Importance of forest landscape quality for companies operating in nature tourism areas. *Land Use Policy*, 107, 104095. <https://doi.org/10.1016/j.landusepol.2019.104095>
- Markle, G. L. (2013). Pro-environmental behavior: Does it matter how it's measured? Development and validation of the pro-environmental behavior scale (PEBS). *Human Ecology*, 41, 905-914. <https://doi.org/10.1007/s10745-013-9614-8>
- Munanura, I. E., and Kline, J. D. (2023). Residents' support for tourism: The role of tourism impact attitudes, forest value orientations, and quality of life in Oregon, United States. *Tourism Planning & Development*, 20(4), 566-582. <https://doi.org/10.1080/21568316.2021.2012713>
- Naderi, N., Monavvarifard, F., and Salehi, L. (2022). Fostering sustainability-oriented knowledge-sharing in academic environment: A key strategic process to achieving SDGs through development of students' sustainable entrepreneurship competences. *The International Journal of Management Education*, 20(1), 100603. <https://doi.org/10.1016/j.ijme.2022.100603>
- Nugroho, P., and Numata, S. (2022). Resident support of community-based tourism development: Evidence from Gunung Ciremai National Park, Indonesia. *Journal of Sustainable Tourism*, 30(11), 2510-2525. <https://doi.org/10.1080/09669582.2020.1755675>
- Qiu, H., Wang, G., Ren, L., Zhang, J., and Wang, J. (2022). The impact of restorative destination environments on tourists' well-being and environmentally responsible behavior: A reasonable person model. *Tourism Management Perspectives*, 44, 101028. <https://doi.org/10.1016/j.tmp.2022.101028>
- Qiu, H., and Zhou, G. (2017). Tourists' environmentally responsible behavior: Conceptualizing, measuring and validating. *Zhejiang Social Sciences*, 12, 88-98.
- Ratliff, K. A., Howell, J. L., and Redford, L. (2017). Attitudes toward the prototypical environmentalist predict environmentally friendly behavior. *Journal of Environmental Psychology*, 51, 132-140. <https://doi.org/10.1016/j.jenvp.2017.03.009>
- Russo, C., Danioni, F., Zagrean, I., and Barni, D. (2022). Changing personal values through value-manipulation tasks: A systematic literature review based on Schwartz's theory of basic human values. *European Journal of Investigation in Health, Psychology and Education*, 12(7), 692-715. <https://doi.org/10.3390/ejihpe12070052>
- Schwartz, S. H. (2007). Universalism values and the inclusiveness of our moral universe. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 38(6), 711-728. <https://doi.org/10.1177/0022022107308992>
- Schwartz, S. H., and Bardi, A. (1997). Influences of adaptation to communist rule on value priorities in eastern Europe. *Political psychology*, 18(2), 385-410. <https://doi.org/10.1111/0162-895X.00062>
- Shin, S., van Riper, C. J., Stedman, R. C., and Suski, C. D. (2022). The value of eudaimonia for understanding relationships among values and pro-environmental behavior. *Journal of Environmental Psychology*, 80, 101778. <https://doi.org/10.1016/j.jenvp.2022.101778>
- Song, Y.-S., Chae, B.-G., Kim, K.-S., Park, J.-Y., Oh, H.-J., and Jeong, S.-W. (2021). A landslide monitoring system for natural terrain in Korea: development and application in hazard evaluations. *Sensors*, 21(9), 3040. <https://doi.org/10.3390/s21093040>
- Stern, P. C., Dietz, T., and Guagnano, G. A. (1995). The new ecological paradigm in social-psychological context. *Environment and behavior*, 27(6), 723-743. <https://doi.org/10.1177/0013916595276001>
- Su, L., Hsu, M. K., and Boostrom Jr, R. E. (2020). From recreation to responsibility: Increasing environmentally responsible behavior in tourism. *Journal of Business Research*, 109, 557-573. <https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2018.12.055>
- Thøgersen, J. (2006). Norms for environmentally responsible behaviour: An extended taxonomy. *Journal of Environmental Psychology*, 26(4), 247-261. <https://doi.org/10.1016/j.jenvp.2006.09.004>
- Urien, B., and Kilbourne, W. (2011). Generativity and self-enhancement values in ecofriendly behavioral intentions and environmentally responsible consumption behavior. *Psychology & marketing*, 28(1), 69-90. <https://doi.org/10.1002/mar.20381>
- van der Westhuizen, D., and Solms, M. (2015). Social dominance and the affective neuroscience personality scales. *Consciousness and Cognition*, 33, 90-111. <https://doi.org/10.1016/j.concog.2014.12.005>
- van Riper, C., Winkler-Schor, S., Foelske, L., Keller, R., Braitto, M., Raymond, C., Eriksson, M., Golebie, E., and Johnson, D. (2019). Integrating multi-level values and pro-environmental behavior in a US protected area. *Sustainability Science*, 14, 1395-1408. <https://doi.org/10.1007/s11625-019-00677-w>
- Wang, C., Zhang, J., Cao, J., Hu, H., and Yu, P. (2019). The influence of environmental background on tourists' environmentally responsible behaviour. *Journal of Environmental Management*, 231, 804-810. <https://doi.org/10.1016/j.jenvman.2018.10.089>

- Yue, B., Sheng, G., She, S., and Xu, J. (2020). Impact of consumer environmental responsibility on green consumption behavior in China: The role of environmental concern and price sensitivity. *Sustainability*, 12(5), 2074. <https://doi.org/10.3390/su12052074>
- Zhang, L., Ruiz-Menjivar, J., Luo, B., Liang, Z., and Swisher, M. E. (2020). Predicting climate change mitigation and adaptation behaviors in agricultural production: A comparison of the theory of planned behavior and the Value-Belief-Norm Theory. *Journal of Environmental Psychology*, 68, 101408. <https://doi.org/10.1016/j.jenvp.2020.101408>

Article Type: Research Article

DOI: 10.22034/iaeej.2024.414858.1754

Tourists' Environmentally Responsible Behavior in Taq-e Bostan Forest Park: The Role of Value Types

M. Lotfavi¹, L. Salehi^{2*}, F. Monavvarifard³
(Received: Sep. 02. 2023; Accepted: De. 02. 2023)

Abstract

Individuals' environmentally responsible behavior (ERB) which strangely rooted in their values has been known as a fundamental factor for environmental sustainability. However, in the one hand, opinions about the ERB dimensions are scattered and on the other hand, researches in relation to the role of value types on the ERB is scarce in Iran. Therefore, the first purpose of the research is to develop an instrument for assessing tourists' ERB according to its dimensions and then, developing a value-based model for fostering ERB among forest parks tourists. Simple random method was used to select participators in two sites of the park (western and eastern sites). A researcher-made questionnaire was used to collect data. Reliability and validity of the research tool were confirmed using Composite Reliability, Cronbach alpha, Average Variance Extracted (AVE), and Average Shared Variance (ASV). Results showed that the tourists' value types don't similarly affect ERB and each of them has its specific effect. However, the self-transcendence is the main value type for predicting ERB and self-enhancement value negatively and significantly influences ERB. Finally, the model variables explained 85.7% of variance of tourists' ERB. In addition, our findings indicated that the empirical model is of great power to predict tourists ERB.

Keywords: Norm activation theory, Sustainable development of tourism destination, Conflict in value types, Awareness of behavioral consequences.

¹ Former M.Sc.Student of Sustainable Agricultural Extension and Education, Agriculture Extension and Education Department, College of Agricultural & Natural Resources, Razi University, Kermanshah, Iran.

² Assistant professor of Agricultural Extension and Education Department, College of Agriculture & Natural Resources, Razi University, Kermanshah, Iran.

³ PostDoc of Agricultural Education and Lecturer in Razi University, Kermanshah, Iran.

* Corresponding Author, Email: Lsalehi@razi.ac.ir

